

НАУКОВІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Шевчук В. М.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Дослідження історичного та наукового підґрунтя виникнення, становлення, сучасного стану і перспектив розвитку тактичних операцій необхідні для формування концепції цієї криміналістичної категорії, визначення її природи, сутності, теоретичного значення і практичної спрямованості. Тому, очевидно, що вивчення й формування криміналістичної теорії тактичних операцій має здійснюватися на підставі загальнотеоретичних підходів, що забезпечують обґрунтування фундаментальних положень (генезу, сутність, факт, гіпотезу та ін.) цієї криміналістичної категорії.

На наш погляд, дослідження генези тактичних операцій доцільно здійснювати щодо двох взаємопов'язаних аспектів – теоретичного і практичного. За першим тактичні операції розглядаються як наукова категорія криміналістики, а за другим як засіб практичної діяльності слідчих органів з оптимізації процесу розслідування. Крім того, це дослідження має здійснюватися з обов'язковим урахуванням чинників-детермінантів, які вплинули на процес виникнення і формування цієї криміналістичної категорії. Такий підхід дає можливість простежити шлях розвитку тактичних операцій з огляду на стан боротьби зі злочинністю, практику діяльності правоохоронних органів, ступінь наукових досліджень у криміналістиці.

Генеза тактичних операцій як динамічної системи, що розвивається, також складається із певних стадій, етапів і періодів. З огляду на викладене вбачається доцільним в історії розвитку тактичної операції як наукової криміналістичної категорії та комплексного тактичного засобу практичної діяльності у кримінальному провадженні виділяти п'ять етапів:

1) зародження перших прийомів і засобів розслідування, накопичення початкового досвіду їх комплексного застосування у боротьбі зі злочинністю (з давніх часів – до кінця XIX ст.); 2) виникнення криміналістики як самостійної галузі наукового знання, накопичення емпіричного матеріалу й поява перших уявлень про тактичні операції (кінець XIX ст. – 30-ті роки XX ст.); 3) формування окремих криміналістичних теорій і створення передумов для виникнення ідеї тактичних операцій (40 – 60-ті роки XX ст.); 4) поява криміналістичної категорії «тактична операція», початок розроблення її наукової концепції (70 – 90-ті роки XX ст.); 5) подальше формування криміналістичної теорії тактичних операцій, побудова і

впровадження систем типових тактичних операцій в методиках розслідування окремих видів злочинів (середина 90-х років – до теперішнього часу).

У 70–90-ті роки минулого століття у криміналістиці спостерігаються тенденції інтенсифікації наукових досліджень й передусім щодо формування її загальної теорії та окремих криміналістичних вчень. Як зазначав Р. С. Белкін, у ці роки у криміналістиці з'являється низка перспективних теоретичних концепцій, що мали всі підстави в недалекому майбутньому досягти рівня окремих криміналістичних теорій. Це концепції криміналістичної характеристики злочину, слідчої ситуації, тактичних комбінацій (операцій), тактичного рішення й тактичного ризику [1, с. 273]. Формування загальної теорії криміналістики дало змогу активізувати науковий пошук учених у двох напрямках: (а) розроблення нових окремих криміналістичних теорій (вчень); (б) подальше дослідження й удосконалення вже відомих науці та практиці концепцій, право на існування яких вже доведено часом.

Зазначені процеси наштовхнули А. В. Дулова до ідеї тактичних операцій [2, с. 23-27]. Він по праву вважається «батьком» цієї концепції, основним її фундатором і розробником. Саме А. В. Дулов у квітні 1972 р. на науковій конференції «50 років радянської прокуратури і проблеми вдосконалення попереднього слідства» (м. Ленінград) виступив з доповіддю «О разработке тактических операций при расследовании преступлений», у якій звернув увагу на те, що тактика не повністю відповідає потребам слідчої діяльності, оскільки вона в основному обмежується розробкою тактичних рекомендацій стосовно проведення окремих слідчих дій, у той час як слідчому досить часто доводиться вирішувати завдання, де необхідно застосовувати відповідні комплекси слідчих, оперативно-розшукових, ревізійних та інших дій. Виходячи із цього виникає нагальна потреба у розробленні цих комплексів, які А. В. Дулов запропонував називати «тактичні операції».

У подальшому ідею тактичних операцій підтримали вітчизняні вчені-криміналісти І. М. Лузгін, В. І. Шиканов, Л. Я. Дракін та ін. У 1979 р. вийшла у світ монографія А. В. Дулова «Тактические операции при расследовании преступлений» [3], яка підвела певні підсумки дослідження цієї важливої проблеми. У ній обґрунтовується необхідність розроблення тактичних операцій, виходячи з потреб криміналістичної теорії та слідчої практики, оскільки цілком очевидно, що неможливо обмежуватися розробленням рекомендацій лише з проведення окремих слідчих дій, а слід застосовувати їх комплекси, які багато в чому є типовими й повторюються у своїх основних параметрах.

Починаючи з 90-х років і до нинішнього часу спостерігається помітне підвищення наукового і практичного інтересу до проблем розроблення й використання тактичних операцій, про що свідчить низка дисертацій, монографій, науково-практичних посібників, у яких розглядаються зазначені питання. Практично у всіх підручниках і навчальних посібниках з

криміналістики останніх років тактичні операції висвітлюються або в окремих розділах (підрозділах), або розглядаються як самостійний елемент структури криміналістичної методики розслідування певної категорії злочинів. Враховуючи зазначені обставини, можна констатувати, що сьогодні відбувається процес поглиблення формування криміналістичної теорії тактичних операцій і більш широкого впровадження цих організаційно-тактичних засобів у судово-слідчу практику.

Крім того, аналіз криміналістичної літератури з досліджуваної проблематики дає підстави дійти висновку, що серед науковців намітилися дві тенденції – традиційна і новаторська. Представники першої (А. В. Дулов, Л. Я. Драпкін, В. І. Шиканов, Є. П. Іщенко та ін.) продовжують обстоювати раніше висловлені ними погляди на сутність, природу та призначення тактичних операцій, уточнюючи окремі положення, які, як правило, суттєво не змінюють основного змісту раніше висловлених думок. Друга група науковців (О. Я. Баєв, І. М. Комаров, О. Є. Космодем'янська, Н. В. Кручиніна, В. О. Образцов, С. Б. Россінський, С. Ю. Якушин та ін.) намагаються повному підійти до тлумачення поняття тактичних операцій, пропонуючи новаторські підходи до їх формування та застосування при розслідуванні злочинів.

Отже, проведені за тривалу історію розвитку криміналістичних знань дослідження тактичних операцій мають важливе значення. Водночас аналіз наукових досягнень з розглядуваної проблеми свідчить про певну диспропорцію між рівнем теоретичних розробок і питань практично-прикладної спрямованості. Сьогодні дискусійним залишається переважна більшість питань, які є визначальними у формуванні криміналістичної теорії тактичних операцій.

Вважаємо, що дослідження концептуальних основ тактичних операцій у криміналістиці необхідно спрямовувати за двома напрямками. Перший передбачає вивчення й дослідження сутності тактичних операцій, наукових та методологічних основ, історії розвитку, структури і класифікації тактичних операцій, місця цієї теорії у системі криміналістики, взаємозв'язку з іншими галузями криміналістичного та іншого наукового знання, судово-слідчою практикою. Другий рівень – особливості формування окремих типів та видів тактичних операцій, форм і можливостей реалізації отриманих знань з метою побудови й застосування на практиці типових тактичних операцій, які проводяться для вирішення типових завдань розслідування окремих видів та груп злочинів.

Таким чином, оптимізація й підвищення ефективності протидії злочинним проявам значною мірою залежить від того, наскільки глибоко розроблені теоретичні засади формування та реалізації тактичних операцій. У зв'язку з цим вважається, що розробка тактичних операцій є нагальною потребою криміналістичної теорії і слідчої практики. В останні десятиліття концепція тактичних операцій інтенсивно розвивається, поступово

переходячи в ранг окремої криміналістичної теорії [4, 5]. Це цілком закономірно, тому що тактичні операції активізують і організовують процеси взаємодії правоохоронних органів, виступають засобом реалізації методів розслідування, вирішення окремих тактичних завдань. Усе це свідчить про необхідність теоретичного обґрунтування й широкого впровадження тактичних операцій у практичну діяльність по розслідуванню злочинів. Тому на сучасному етапі розвитку криміналістики досить актуальною й важливою є проблема розробки окремої криміналістичної теорії тактичних операцій. Подальші дослідження зазначених питань сприятимуть збагаченню теорії криміналістики, забезпечать передумови для появи нових підходів до вирішення важливих проблем криміналістичної тактики й методики, спрямованих на підвищення ефективності розслідування злочинів та оптимізацію слідчої, судової та експерної діяльності.

Література:

1. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. М. : НОРМА, 1999. 240 с.
2. Дулов А. В. О разработке тактических операций при расследовании преступлений // 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. Л. : Ин-т усовершенствования следств. работников прокуратуры и МВД, 1972. С. 23-27.
3. Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений. Минск : Изд-во БГУ, 1979. 128 с.
4. Комаров И. М. Криминалистические операции досудебного производства в системе методики расследования преступлений: монография. М. : Юрлитинформ, 2012. 304 с.
5. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2003. 440 с.

International scientific and practical conference «Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage» : Conference proceedings, January 25–26, 2019. Arad: Izdevniecība «Baltija Publishing», 648 pages.

ORGANISING COMMITTEE

Remus Daniel Berlingher, PhD, Associate Professor, Dean of the Faculty of Legal Sciences, Vasile Goldis Western University of Arad;

Teodor Mara, PhD, Associate Professor, Head of Private Law Department, Vasile Goldis Western University of Arad;

Palcu Pavel, PhD, Associate Professor, Head of Public Law Department, Vasile Goldis Western University of Arad.

Each author is responsible for content and formation of his/her materials.

The reference is mandatory in case of republishing or citation.